

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9958-9\(38\)-10-33](https://doi.org/10.32405/2522-9958-9(38)-10-33)
УДК: 37.01:32.342.7

Лукіна Тетяна Олександрівна,

доктор наук з державного управління, професор,
головний науковий співробітник відділу
моніторингу та оцінювання якості загальної
середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3802-6666>

tata_lukina@ukr.net

ЗАГРОЗИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ОБМЕЖЕННЮ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто підходи до формування державної політики забезпечення рівного доступу до освіти в Україні, проаналізовано сутність та характеристики основних видів доступності освіти (фізичної, фінансової, територіальної, економічної, інтелектуальної) як індикаторів результативності державної політики забезпечення рівного доступу до освіти на різних освітніх рівнях. Поняття забезпечення доступу до освіти розкривається в контексті захисту і порушення права людини на освіту.

Визначено та схарактеризовано основні групи ризиків, які становлять загрозу успішній реалізації державної політики забезпечення рівного доступу до освіти, а саме: ризики, що зумовлені політичною нестабільністю, ризики демографічного, культурного, соціально-економічного, психолого-ментального характеру, ризики, що зумовлені недостатньою компетентністю управлінських кадрів на рівні об'єднаних територіальних громад, ризики нерівності якості освітніх послуг за територіальною ознакою і площею населеного пункту.

Аналіз визначених груп ризику дозволив автору обґрунтувати доцільність розроблення активної публічної політики протидії обмеженню рівному доступу до освіти замість сучасної політики забезпечення рівного доступу до освіти. Оцінено зміст нових правових документів у сфері регулювання та розвитку галузі освіти, проаналізовано результати впровадження реформи децентралізації влади. Зроблено висновок щодо поступових якісних змін у формуванні механізмів реалізації державної політики протидії обмеженню рівного доступу до освіти.

Для реалізації цієї політики автор пропонує набір механізмів, інструментів та заходів (політичних, правових, фінансових, економічних, соціальних, психологічних та психічних), що забезпечують опір обмеженню права та можливостей людини (дитини) отримувати освітні послуги.

Ключові слова: рівний доступ до освіти; доступність освіти; державна політика забезпечення доступу до освіти; ризики реалізації політики; загрози успішності державної політики; протидія обмеженню доступу до освіти; державна підсумкова атестація випускників гімназій; зовнішнє незалежне оцінювання.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. У сучасному світі освіта набуває надзвичайно великого значення для всебічного розвитку людини, забезпечення її добробуту та економічної незалежності. Освіта формує суспільний інтелектуальний капітал, який, у свою чергу, забезпечує можливість інноваційного розвитку економіки, держави та суспільства у цілому. Досягти цієї мети можливо лише у тому випадку, коли будуть створені умови доступу всіх громадян країни до якісної освіти. Відповідно до цього, розширення доступності освіти для населення як результат втілення адекватної державної політики, спрямованої на недопущення обмеження доступу до освіти, віддзеркалюється у збільшенні коефіцієнта охоплення населення різними рівнями освіти.

Серед глобальних Цілей сталого розвитку, які були затверджені у 2015 році на саміті ООН і визначають перспективи розвитку людства до 2030 року, визначено «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх» [1]. Відповідно до цієї мети у національній доповіді було окреслено низку завдань щодо реалізації цілей сталого розвитку України, зокрема забезпечити доступність якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків, доступність якісного дошкільного розвитку для всіх дітей, доступність професійної освіти, а також підвищити якість вищої освіти шляхом налагодження її тісного зв'язку з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки тощо [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми доступності освіти в Україні, оцінювання наявності рівного доступу до освіти упродовж багатьох років і донині залишаються актуальними. Так, у 2002 році Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова було проведено широкомасштабне дослідження із

залученням експертів щодо визначення проблем освітньої системи, окреслення перспективних напрямів реформування освітньої галузі, серед яких розглядався доступ до освіти. Тоді експертами був статистично обґрунтований і підтверджений факт суттєвого обмеження рівня доступності дошкільної і загальної середньої освіти для сільських дітей, дітей з малозабезпечених родин та осіб з особливими потребами через недостатність мережі відповідних закладів освіти, їх віддаленість поза межі пішохідної доступності від місця проживання дітей, недостатність фінансування освітньої галузі, відчутність масштабів поширення негативних соціальних явищ таких як бездоглядність, безпритульність і дитяча примусова праця. Така ситуація оцінювалася як досить загрозлива, оскільки вона спричинювала виштовхування дітей і підлітків до зони підвищених соціальних ризиків [3]. Нами також проводилися теоретичні та аналітичні дослідження стану реалізації політики забезпечення рівного доступу до освіти [4]–[7], у яких розглядалися питання оцінювання результативності державного управління освітою крізь призму забезпечення доступності освіти, впливу рівня фінансової і фізичної доступності на прояв негативних соціальних явищ та можливість реалізації принципу наступності й неперервності освіти тощо. Колишній міністр освіти і науки України Л. Гриневич у своєму інтерв'ю виданню «Цензор.НЕТ» у 2017 році підтвердила відсутність рівного для всіх доступу до якісної освіти на рівні загальної середньої освіти через величезний розрив між школами, що зумовлено відмінностями у фінансовому забезпеченні навчальних закладів [8].

Проблема доступності освіти, виявлення причин, що створюють нерівні умови доступу до освітніх послуг різних категорій населення в Україні та у світовій практиці були предметом наукового розгляду багатьох дослідників (Т. Бабиної [9], В. Барановського [10], М. Гриценко [11], І. Каленюк [12], Н. Левчук [13], М. Менджул [14], І. Когут та І. Самохіна [15], Л. Шевченко [16] та багатьох інших вчених), які вивчали ці питання з позицій економіки, соціальної економіки, теорії управління, педагогіки, психології та інших наукових галузей. Варто відзначити наукові праці професора соціальної педагогіки Barbara Stauber та професора порівняльної та міжнародної освіти Marcelo Parreira do Amaral (Німеччина, 2015), які пропонують багатовимірний і багатопрофільний підхід до визначення змісту поняття доступності освіти та способів її досягнення, виходячи з позицій соціальної диференціації ([17], [18]). Serhat Kurt (2019) порушує питання загальнодоступності та рівності доступу до мережі Інтернет, її використанні в освіті, пропонує методи та інструменти оцінювання доступності до Інтернету, а також надає практичні

рекомендації щодо усунення деяких перешкод, які нині заважають досягненню мети універсального доступу до Інтернету [19]. Дослідження Alex Usher та Amy Cervenap [20] складають інтерес у контексті нашого дослідження у частині розкриття методики обчислення різних параметрів доступності (гендерної, соціальної тощо) вищої освіти та на підставі цього оцінювання прогресу країн у реалізації даного принципу освіти.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є окреслення перспектив щодо формування комплексу механізмів реалізації державної політики протидії обмеженню рівного доступу в Україні.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні **завдання**:

- виявлення основних проблем порушення доступності освіти різних рівнів;
- визначення й обґрунтування груп ризиків, що становлять загрозу успішній реалізації державної політики забезпечення рівного доступу до освіти в Україні та окреслення комплексу механізмів і заходів, які спроможні чинити супротив такому обмеженню.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Традиційним для переважної більшості досліджень є розгляд сутності, способів і принципів формування в Україні державної політики забезпечення рівного доступу до освіти, яка виходить із загальноприйнятого визначення рівня доступності освіти за двома показниками: фінансової доступності освітніх послуг та фізичної доступності закладів освіти для більшості громадян. У своїй статті в «Енциклопедії державного управління» ми зазначали, що показник фізичної доступності освіти характеризує наявність достатньої та розгалуженої мережі закладів освіти, у яких можуть здобувати освіту різні категорії населення відповідно до їхніх освітніх потреб, здібностей тощо. Фінансова доступність освіти розглядається як показник спроможності населення оплатити освітні послуги та оцінюється за такими параметрами, як фінансова спроможність населення отримати освіту, тобто оплатити навчання та інші витрати, пов'язані з її здобуттям (проживання, харчування, оплата підручників тощо) та реально досягнутий рівень доступності освіти, який визначається кількістю тих, хто навчається на різних освітніх рівнях. Зрозуміло, що на рівень фінансової доступності впливає низка чинників: стан економічного розвитку країни (величина ВВП на душу населення), розвиненість

фінансових механізмів оплати освітніх послуг (наявність певних податкових пільг, грантів і субсидій на навчання, платність чи безоплатність здобуття освіти або певних освітніх рівнів), розгалуженість мережі закладів освіти (кількість місць у цих закладах, собівартість навчання, наявність державних гарантій щодо обов'язковості забезпечення надання певного освітнього рівня тощо) [21].

Сучасна вітчизняна термінологія щодо доступності освіти використовує такі поняття як:

- «інтелектуальна доступність», зокрема вищої освіти, що на думку І. Хомишин, означає можливості та здібності до засвоєння певної сукупності знань, умінь і навичок відповідно до освітніх програм і стандартів вищої освіти основною масою населення [22];

- «економічна доступність» передбачає, що розмір фінансових витрат домогосподарств на придбання послуг вищої освіти є необтяжливим для них, не ставить під загрозу і не перешкоджає задоволенню інших першочергових потреб. Даний термін, на нашу думку, є ідентичним поняттю «фінансова доступність освітніх послуг»;

- «територіальна доступність», що використовується в основному в контексті забезпечення доступу до дошкільної та загальної середньої освіти і розглядається як складова фізичної доступності. Цей термін отримав правове підтвердження у ст. 13 Закону України «Про освіту». Згідно з Законом (статті 19, 20) за забезпечення територіальної доступності загальної середньої освіти відповідають органи місцевого самоврядування, які реалізують її шляхом розвитку та утримання мережі закладів освіти, формування освітніх округів і опорних закладів освіти, створення передумов для реалізації права на освіту громадян з особливими освітніми потребами та запровадження в закладах освіти інклюзивного освітнього середовища тощо [23].

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У процесі виконання дослідження були використані системний і діалектичний підходи до з'ясування сутності, особливостей доступності освіти та її залежностей від впливу різноманітних чинників; а також загальнонаукові методи аналізу, узагальнення, класифікації для визначення основних груп загроз реалізації держаної політики протидії обмеженню рівного доступу до освіти, методи порівняння та моделювання для виокремлення й обґрунтування механізмів забезпечення протидії цьому обмеженню.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Прийняття нових законодавчих і правових актів щодо регулювання та розвитку сфери освіти, впровадження реформи децентралізації влади не лише створюють потенційну основу, а й призводять до появи поступових якісних змін у формуванні механізмів реалізації державної політики протидії обмеженню рівного доступу до освіти. Поряд з цим, залишається чимало прикладів погіршення ситуації з порушення прав людини / дитини на освіту, на її доступність та безоплатність у межах вимог державних освітніх стандартів, що зумовлено дією певних негативних чинників внаслідок відсутності або недієвості механізмів реалізації реформ (освітньої, децентралізації влади, адміністративно-територіальної), що створює серйозні загрози здобуттю якісної освіти населенням, послаблює соціальну захищеність та конкурентоспроможність випускників закладів освіти.

Виявлення та аналіз причин порушення доступності освіти різних рівнів в Україні дає можливість окреслити коло чинників, ризиків, що становлять загрозу успішності державної політики забезпечення рівного доступу до освіти. До таких ризиків ми відносимо наступні:

1) ризики, що зумовлені *політичною нестабільністю* (воєнна загроза та військовий конфлікт на Сході країни, поява внутрішньо переміщених осіб, точна кількість яких залишається невизначеною [24], [25]). З метою зменшення означеного ризику на можливість реалізації права на здобуття освіти ухвалено низку правових і нормативних актів України, зокрема [26], [27], [28];

2) ризики *демографічного характеру* (демографічна криза, зростання внутрішньої міграції населення, скорочення частки сільського населення, проблеми малокомплектних шкіл тощо). Кількість сільського населення України за роки незалежності зменшилася з 16,86 млн. осіб (32% від загальної кількості) у 1991 році [29] до 13,02 млн. (30,7%) у 2018 році [30]. Відповідно, відчутно зменшилася і чисельність дітей у селах. Незважаючи на це кількість шкіл у сільській місцевості до сьогодні складає дві третини (10,57 тис.) [31] від їх загального числа. Це означає, що утримання значної кількості таких шкіл є витратним, а собівартість навчання одного учня набагато перевищує собівартість навчання у більш великих населених пунктах і містах. Така ситуація призводить до зменшення заробітної плати вчителів у малокомплектних школах через відсутність повного навантаження, витрачання майже усіх коштів, що виділяються органами місцевого самоврядування на функціонування і розвиток навчальних закладів, на виплату зарплат вчителям та оплату комунальних послуг [32]. Логічним рішенням є проведення так званої оптимізації шкільної мережі

шляхом переведення дітей до опорних шкіл у більші населені пункти та закриття малокомплектних шкіл або ж пониження їх ступеня навчання, але саме такі кроки мешканцями сільської місцевості та селищ міського типу найчастіше сприймаються вкрай негативно. Це пояснюється тим, що історично сформована ментальність нашого народу сприймає діяльність навчального закладу в селі як основний чинник, який визначає власне факт і перспективу існування населеного пункту. Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» [33] діти 6-7 річного віку мають право на здобуття дошкільної освіти у відповідних закладах. Незважаючи на збільшення мережі закладів дошкільної освіти та чисельності дітей у них, за останні роки спостерігається відмінність у відносних показниках охоплення дітей дошкільною освітою – в містах 10-11%, в сільській місцевості – в межах 4% [34];

3) ризики *нерівності якості освітніх послуг за територіальною ознакою* і чисельністю населеного пункту. Так, за інформацією Українського центру оцінювання якості освіти за останні роки випускники міських закладів освіти традиційно демонструють значно кращі результати зовнішнього незалежного оцінювання [35], ніж випускники сільських шкіл [36];

4) ризики, що зумовлені *недостатньою компетентністю управлінських кадрів* у сфері освіти. Цей ризик спостерігається на всіх управлінських щаблях і рівнях освіти, але загострюється на рівні об'єднаних територіальних громад. Перший досвід проведення реформи децентралізації влади засвідчив факти неспроможності управлінських кадрів об'єднаних територіальних громад через невідповідність рівня їх професійної компетентності новим повноваженням щодо управління і забезпечення розвитку закладів загальної середньої, дошкільної і позашкільної освіти на місцевому рівні, особливо у селі або селищі. Актуальним у цьому контексті є завдання забезпечення якості підготовки управлінських кадрів, що розглядається як основа поліпшення якості функціонування системи освіти [37];

5) ризики *культурного характеру*, що обмежують доступ до освіти (релігійні, етнічні, гендерні, морально-етичні та інші). Ця група ризиків визначає низку загроз щодо можливості здобуття освіти особами через обмеження гендерного, релігійного або етно-національного характеру. Інший аспект є наслідком падіння суспільної моралі, зменшення цінності знань та престижу освіченої людини, безвідповідальності за виконання своїх обов'язків (керівниками – управлінських, вчителями і викладачами – викладацьких, студентами – навчальних), що призвело до поширення корупції у сфері освіти, значного зростання кількості не конкуренто-

здатних фахівців з вищою освітою низької якості. До цієї групи ризиків належать також і ті, що є наслідками прояву різних форм і видів дискримінації. Статтею 1 закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», дія якого поширюється на всі сфери суспільного життя, у т.ч. й освітню, визначено пряму (як безпідставне, навмисне обмеження в правах особи) і непрямую (створення менш сприятливих умов в результаті дії формально нейтральних правових норм, в яких особа, що має певні ознаки не може реалізувати своїх прав) форми дискримінації; а також підбурювання до дискримінації, утиск та пособництво у дискримінації [38].

Незважаючи на те, що Законом визначено перелік ознак, за якими заборонена дискримінація (релігійні та інші переконання, стать, вік, інвалідність, етнічне або соціальне походження, місце проживання тощо), у реальній практиці спостерігаються випадки порушення прав людей щодо доступу до освіти, що проявляється найчастіше у вигляді прихованої дискримінації [39]: створення мережі закладів різних типів (гімназії, ліцеї, поглибленого вивчення предметів тощо) та появою платних освітніх послуг на рівні загальної середньої та дошкільної освіти, нерівності умов до здобуття якісної освіти мешканцями міст та сільської місцевості через брак педагогічних кадрів у сільських і малокомплексних школах та незадовільний матеріально-технічний стан будівель закладів освіти; через відсутність достатньої кількості закладів, придатних для надання освіти особам з особливими освітніми потребами [40], створенні додаткових умов (іспити, тестування) для прийняття дитини до закладу освіти [41] тощо. Іншим прикладом поширених дискримінаційних проявів у сфері освіти є булінг. За даними рапорту ЮНІСЕФ 2018 року [42] 49% опитаних учнів підтвердили, що вони піддавалися булінгу, а саме через: зовнішність, стать, орієнтацію, етнічну належність. Подібні явища призводять не лише до тяжких психологічних наслідків руйнування особистості (підвищена тривожність, різноманітні фобії, неврози, комплекс неповноцінності, беззахисність) і погіршення її загального здоров'я, а й до вкрай негативних соціально-економічних наслідків через збільшення осіб з девіантною поведінкою (таких, що мають схильність до правопорушень, суїцидальних намірів, алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності) та зниження освітнього рівня майбутніх фахівців у різних сферах;

б) ризики *соціально-економічного характеру* (зменшення фінансової спроможності населення, низький рівень матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу та наукових установ, особливо природничих та технічних спеціальностей, низький рівень заробітної плати у сфері освіти, зокрема у викладачів вищої та професійно-технічної

освіти упродовж тривалого часу, відтік наукових і науково-педагогічних кадрів за кордон та в інші сфери господарювання тощо). Соціально-економічна та демографічна ситуації в країні викликали необхідність перегляду кількості закладів вищої освіти у бік їх скорочення. Саме цей факт став причиною для дискусії щодо доцільності такого кроку. Найбільш популярним аргументом противників такої політики стало твердження, що скорочення мережі закладів освіти призведе до падіння рівня освіченості населення, збільшення конкуренції серед абітурієнтів і обмеження доступу бажаючих до здобуття вищої освіти [43]. Поряд з цим можна зазначити, що: а) кількість людей з вищою освітою повинна корелювати з потребами ринку праці у таких фахівцях, а за умови скорочення кількості робочих місць і зростання потреби у фахівцях з робочими спеціальностями подібне витрачання державних коштів не є обґрунтованим; б) надмірна кількість закладів вищої освіти призвела до погіршення якості освіти, що підтверджується показниками індексу глобальної конкурентоспроможності країни за останні роки (коливання на рівні 40–46 місця з погіршенням результату [44], [45]; в) вища освіта не є обов'язковим рівнем, а її здобуття здійснюється на конкурсній основі відповідно до здібностей людини відповідно до вимог державних освітніх стандартів [46]. У свою чергу, механізмом, що гарантує уніфікованість вимог, рівність і справедливість в оцінюванні досягнутого абітурієнтом освітнього рівня є зовнішнє незалежне оцінювання випускників шкіл. Ідея запровадження процедури державної підсумкової атестації випускників гімназій у формі зовнішнього незалежного оцінювання сприятиме дотриманню рівності прав людини/дитини на здобуття наступних рівнів освіти за умови статусу, призначення та наслідків проходження такої атестації учнями;

7) ризики *психологічного (психолого-ментального) характеру*, що проявляються у супротиві змінам у сфері освіти, небажанні оновлювати способи організації освітнього процесу, змінювати концептуальні підходи до формування освітніх систем, визначення освітніх потреб тощо.

Виявлені ризики слугують підґрунтям для вироблення активної політики супротиву, попередження негативних явищ і процесів, інакше кажучи, державної політики *протидії обмеженню рівного доступу до освіти*. Ця політика передбачає створення комплексу механізмів, інструментів і заходів, які забезпечують певний супротив та недопущення скорочення, заборони або ж обмеження права і можливостей людини отримати освітні послуги з огляду на сучасні тенденції розвитку освіти та визначення її місця і ролі у суспільних процесах.

Такими засобами забезпечення протидії обмеженню рівного доступу до освіти, на наш погляд, можуть бути заходи політико-правового, фінансово-економічного, соціального, психолого-ментального характеру.

Так, наприклад, основу політико-правового механізму протидії обмеженню рівного доступу до освіти складають основні положення Конституції України. Вони визначають межі правового поля щодо гарантування усім громадянам України конституційного права на рівний доступ до якісної освіти на всіх рівнях, що закріплено статтею 53 Конституції України та Законами «Про освіту» (2017), «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» (2014) та іншими галузевими законами. Нещодавно прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2018) та Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб конкретизували право і можливості здобуття різних рівнів освіти особам з інвалідністю і таким, які постраждали від військового конфлікту, що має сприяти зменшенню реальної нерівності у здобутті освіти таких категорій громадян. Позитивним у плані успішної реалізації державної політики України щодо протидії обмеженню доступу до освіти є законодавче закріплення певних норм протидії булінгу [47], а також норми Закону України «Про інформацію», у частині 4 статті 21, що не допускає віднесення інформації про «стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення» [48] до інформації з обмеженим доступом. Це гарантує людині право отримувати повну і своєчасну інформацію про умови надання освітніх послуг, пільг тощо.

Достатньо дієвим фінансово-економічним і соціальним інструментом реалізації політики протидії обмеженню рівного доступу до освіти, за нашими оцінками, може стати здійснювана реформа децентралізації влади, яка розглядається нами як комплексний засіб здатний сформував адекватні конкретним ситуаціям механізми попередження загроз та створення належних умов (щодо оптимізації мережі закладів освіти, поліпшення доступності та якості освіти, нагромадження фінансових та інших матеріальних ресурсів тощо) для функціонування загальної середньої, дошкільної освіти та здійснення управління територіальною системою освіти на місцевому рівні.

Іншим засобом реалізації політики протидії обмеженню рівного доступу до освіти, зокрема вищої, платної, має стати оновлений механізм державного фінансування, що переорієнтований з функції фінансового

утримання закладу на виконання функцій матеріального стимулювання і мотивування учасників освітнього процесу на реалізацію свого особистісного освітнього, наукового, управлінського потенціалу та забезпечення адресно-спрямованого соціального захисту тих, хто його потребує, з метою створення необхідних умов для здобуття ними високоякісної освіти, вирівнювання соціальних нерівностей і забезпечення соціально незахищеним особам права на доступ до освіти.

Ми усвідомлюємо, що інструменти забезпечення протидії обмеженню рівного доступу до освіти, що мають психолого-ментальний характер, надзвичайно складні для розробки, реалізації та оцінювання ступеню результативності. Їх вплив зазвичай віддалений у часі та має опосередкований характер. Ментальність формується під впливом історичних, соціальних, культурних, психологічних чинників, тому ми вважаємо, що відповідні інструменти протидії обмеженню рівного доступу до освіти мають бути пов'язані з освітою, вихованням населення, поширенням демократичних цінностей до свідомості та практичною діяльністю людей. Прискорити ці процеси можуть технології електронного урядування, забезпечення відкритого доступу до публічної інформації, перехід на конкурсну основу призначення на керівні посади тощо.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Узагальнюючи викладене, робимо наступні висновки:

1. Проблема забезпечення рівного доступу до освіти на всіх її рівнях упродовж тривалого часу виступає об'єктом наукових досліджень широкого кола науковців, що зумовлено вимогами науково-технічного прогресу, підвищенням ролі освіти у забезпеченні економічного розвитку будь-якої країни, її економічної та політичної незалежності, зростанням значущості освіти у суспільному та особистісному контекстах.

2. Теоретичне осмислення понять «доступності освіти» та «забезпечення доступу» має надзвичайно важливе значення для вирішення завдання формування та реалізації успішної державної освітньої політики України. Доцільно запровадити переведення такої політики у формат інструменту, дія якого спрямована на реалізацію функцій упередження та протидії обмеженню доступу до освіти, а не лише на виконання функції забезпечення цього доступу, особливо в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.

3. Виявлені та обґрунтовані групи ризиків та особливості їх проявів на різних освітніх рівнях становлять загрозу реалізації успішної державної політики забезпечення рівного доступу до освіти в Україні. Вважаємо за

доцільне враховувати їх при визначенні перспективних напрямів реалізації даної політики та плануванні конкретних заходів.

Перспективи подальших досліджень. Запропоновані механізми забезпечення протидії обмеженню рівного доступу до освіти політико-правового, фінансово-економічного, соціального, психолого-ментального характеру за умови їх комплексного застосування здатні позитивно вплинути на низку чинників, що погіршують результативність державної політики забезпечення рівного доступу до освіти в Україні. Однак, ми усвідомлюємо, що їх перелік не є вичерпним. Крім того, виникає необхідність здійснити математико-статистичне обґрунтування їх ефективності та оцінити міру впливу на виявлені чинники, що обмежують доступ до освіти в сучасних умовах.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] United Nations. Ukraine. *Цілі сталого розвитку в Україні*. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/quality-education>.
- [2] Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. *Цілі сталого розвитку: Україна: Національна доповідь 2017*. [Електронний ресурс]. Доступно: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
- [3] «Система освіти в Україні: стан та перспективи розвитку: аналітична доповідь центру Олександра Разумкова», *Національна безпека і оборона*, № 4, с. 1, 2002.
- [4] Т. О. Лукіна, «Державна політика забезпечення якості загальної середньої освіти», *Економіка України*, № 6, с. 64–71, 2004.
- [5] Т. О. Лукіна, «Доступність освіти як показник результативності державного управління освітою в Україні», *Вісник НАДУ при Президентові України*, № 3, с. 114–120, 2013.
- [6] Т. О. Лукіна, «Забезпечення рівного доступу до якісної загальної середньої освіти», *Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: Рекомендації з освітньої політики*; О. Локшина, Ред. Київ, Україна: К.І.С., 2004, с. 9–23.
- [7] Т. О. Лукіна, «Реалізація освітньої державної політики України: аспект доступності освіти», *Статистика України*, № 4, с. 30–33, 2003.
- [8] Лілія Гриневич, «У нас відсутній рівний доступ до якісної освіти», *Osvita.ua. Цензор.НЕТ*. (Трав. 26, 2017). [Електронний ресурс]. Доступно: <https://osvita.ua/school/reform/55798/>.
- [9] Т. Г. Бабина, «Доступність якісної освіти: шляхи і механізми регулювання проблеми», *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія*

- Сковороди», т. 1(52), дод. 1 до вип. 5, Тем. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», с. 157–163, 2014.
- [10] В. Барановський, «Доступ до вищої освіти в контексті стратифікаційних змін у країнах Заходу», *Вища освіта України*, № 4, с. 94–106, 2013.
- [11] М. В. Гриценко, «Рівність в отриманні якісної вищої освіти і бар'єри її доступності», *Вища освіта України, тем. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*, Т. 7(32), дод. 2 до № 3, с. 84–92, 2011.
- [12] Ірина Каленюк, Олег Куклін, та В'ячеслав Ямковий, «SOS: освіта у зоні ризику», *Дзеркало тижня*, № 15, квітень, 2016. [Електронний ресурс]. Доступно: https://dt.ua/EDUCATION/sos-osvita-v-zoni-riziku_.html.
- [13] Н. М. Левчук, «Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки», *Демографія та соціальна економіка*, № 2, с. 148–158, 2005.
- [14] Марія Менджул, «Окремі проблеми здійснення права на освіту дітей у контексті порушення територіальної цілісності України», *Visegrad Journal on Human Right*, № 2/1, с. 138–143, 2017.
- [15] Ірина Когут, та Ігор Самохін, «Соціально-економічні фактори у нерівності результатів навчання у середній школі», *Аналітичний центр SEDOS*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://cedos.org.ua/uk/articles/sotsialno-ekonomichni-factory-u-nerivnosti-rezultativ-navchannia-u-serednii-shkoli>.
- [16] Л. С. Шевченко, «Доступність вищої освіти в контексті імплементації Закону України "Про вищу освіту"». *Економічна теорія та право*, № 4, с. 88–97, 2015.
- [17] Barbara Stauber, and Marcelo Parreira do Amaral, «Access to and Accessibility of Education: An Analytic and Conceptual Approach to a Multidimensional Issue», *European Education*, Vol. 47:1, p. 11–25, 2015. doi: 10.1080/10564934.2015.1001254
- [18] Marcelo Parreira do Amaral, Barbara Stauber and Eduardo Barberis, «Access to and Accessibility of Education Throughout the Educational Trajectories of Youth in Europe», *European Education*, Vol. 47:1, p. 1–10, 2015. doi: 10.1080/10564934.2015.1001251
- [19] Serhat Kurt, «Moving toward a universally accessible web: Web accessibility and education», *Assistive Technology*, Vol. 31:4, p. 199–208, 2019. doi: 10.1080/10400435.2017.1414086

- [20] Ilex Usher, and Amy Cervenak, *Global Higher Education Rankings: Affordability and Accessibility in Comparative Perspective*. Toronto, Canada: The Educational Policy Institute, 2005.
- [21] Т. О. Лукіна, «Рівний доступ до освіти», *Енциклопедія державного управління*; Ю. В. Ковбасюк, Ред. Київ, Україна: НАДУ, 2011, Т. 4, с. 563–565.
- [22] І. Ю. Хомишин, «Принцип доступності вищої освіти: питання комплексного розуміння». *Право і суспільство*, № 3(2), с. 33–37, 2016. [Електронний ресурс].
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_3%282%29_7
- [23] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). *Закон № 38–39, ст. 380 «Про освіту»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- [24] В. Смаль, «Велике переселення: скільки насправді в Україні внутрішньо переміщених осіб», *VoxUkraine, незалежна аналітична платформа* (черв. 30, 2016). [Електронний ресурс].
Доступно: <https://voxukraine.org/2016/06/30/velyuke-pereselennya-skilky-naspravdi-v-ukraini-vpo-ua/>.
- [25] Кабінет Міністрів України. (2017, Листоп. 15). *Розпорядження № 909-р. «Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80>
- [26] Верховна Рада України. 2 сесія (2015, Трав. 14). *Закон № 425-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-19>.
- [27] Міністерство освіти і науки України. (2014, Серп. 14). *Лист № 1/9-414 «Про забезпечення безперешкодного доступу до навчальних закладів»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://osvita.ua/legislation/other/42597/>
- [28] Верховна Рада України. 4 сесія. (2014, Квіт. 15). *Закон № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

- [29] Державна служба статистики України, *Населення України за 2017 рік. Демографічний щорічник*. [Електронний ресурс]. Київ, Україна, 2018. Доступно: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf
- [30] Державна служба статистики України. *Чисельність наявного населення України на 1 січня 2018 року*. [Електронний ресурс]. Київ, Україна, 2018. Доступно: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_chnn2018.pdf
- [31] Державна служба статистики України. *Загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади України: Статистичний збірник*. Київ, Україна, 2018.
- [32] А. Сеїтосманов, О. Фасоля, та В. Мархлєвські, *Нова школа у нових громадах: посібник з ефективного управління освітою в об'єднаних територіальних громадах*. Київ, Україна, 2017.
- [33] Верховна Рада України. 7 сесія. (2001, Лип. 11). *Закон № 2628-III «Про дошкільну освіту»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-14>
- [34] «Освіта в Україні: базові індикатори», *Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р.*; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». [Електронний ресурс]. Київ, Україна, 2018. Доступно: http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/OSVITA-V-UKRAYINI_2018-r..pdf
- [35] *Офіційний звіт про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти*; Український центр оцінювання якості освіти. [Електронний ресурс]. Київ, Україна, 2016, Т. 1. Доступно: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/ZVIT_ZNO_2016_Tom_1.pdf
- [36] *Офіційний звіт про проведення в 2017 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти*; Український центр оцінювання якості освіти. [Електронний ресурс]. Київ, Україна, 2017, Т. 1. Доступно: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/08/ZVIT_ZNO_2017_Tom_1.pdf
- [37] Т. О. Лукіна, «Якість підготовки управлінських кадрів як основа поліпшення якості вищої освіти України», *Вища освіта України*, Т.3, с. 136–142, 2006.

- [38] Верховна Рада України. 11 сесія. (2012, Верес. 06). *Закон № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
- [39] О. В. Бутиліна, «Прихована освітня дискримінація в Україні», *на наук.-прак. конф. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти*. Харків, Україна: ХНУВС, 2013, с. 100–104.
- [40] Верховна Рада України. 9 сесія. (2018, Верес. 06). *Закон № 2541-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-viii>
- [41] С. Ю. Пономарьов, та І. Ю. Федорович, *Запобігання та протидія дискримінації в Україні*. [Електронний ресурс]. Київ, Україна: Міжнар. організація з міграції. Представництво в Україні, 2014, 74 с. Доступно: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf.
- [42] Dominic Richardson, and Chii Fen Hiu, «Developing a global indicator on bullying of school – aged children», *UNICEF Office of Research. Innocenti Working Paper*. 2018. [Online]. Available: <https://www.unicef-irc.org/publications/979-developing-a-global-indicator-on-bullying-of-school-aged-children.html>.
- [43] Вікторія Мулявка, «Універсалізація вищої освіти: популістичне гасло чи закономірний процес», *Спільне*, 10 травня 2016 р. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://commons.com.ua/ru/universalizatsiya-vishhoi-osviti-populistichne-gaslo-chi-zakonomirnij-protses/>.
- [44] «Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017–2018», *Економічний дискусійний клуб*. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.
- [45] Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. (2019, Лют. 27). *Фонд підтримки винаходів. Україна у міжнародних рейтингах*. Київ, Україна, 2019.
- [46] Верховна Рада України. 4 сесія. (2014, Лип. 01). *Закон № 1556-VII «Про вищу освіту»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- [47] Верховна Рада України. 9 сесія. (2019, Січ. 18). *Закон № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»*. [Електронний ресурс].

Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.

[48] Верховна Рада України. 11 сесія. (1992, Жовт. 02). Закон № 2657-XI «Про інформацію». [Електронний ресурс].

Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

THREATS OF IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY AGAINST LIMITATION OF EQUAL ACCESS TO EDUCATION IN UKRAINE

Tetyana Lukina,

Doctor of Science Degree in Public Administration, Professor,

Chief scientific officer of the Department of Monitoring
and Quality Assessment of General Secondary Education

Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine.

Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3802-6666>

tata_lukina@ukr.net

Abstract. The article discusses approaches to the formation of the public policy of ensuring equal access to education in Ukraine, analyzes the essence and characteristics of the main types of accessibility of education (physical, financial, territorial, economic, intellectual) as indicators of the effectiveness of the public policy of ensuring equal access to education at different educational levels. The notion of ensuring access to education is revealed in the context of the protection and violation of the human right to education.

The main groups of risks that threaten the successful implementation of the public policy of ensuring equal access to education have been identified and characterized, namely: risks that caused by political instability, risks of demographic, cultural, socio-economic, psychological and mental character, risks associated with lack of competence managerial staff at the level of united territorial communities, risks associated with inequality in the quality of educational services by territorial character and size of the settlement.

The analysis of identified risk groups allowed the author to substantiate the feasibility of developing an active public policy of counteracting restrictions on equal access to education to instead of a modern policy of ensuring equal access to education. The content of new legal documents in the sphere of regulation and development of the education sector was evaluated, the results of the implementation of the reform of decentralization of power were analyzed. The conclusion is made about gradual qualitative changes in the formation of mechanisms for

implementation of the public policy of counteracting the restriction of equal access to education.

In order to implement this policy, the author proposes a set of mechanisms, tools and measures (political, legal, financial, economic, social, psychological and mental) that provide resistance to the limitation of the right and opportunities of a person (child) to receive educational services.

Keywords: equal access to education; accessibility of education; public policy on providing access to education; risks of policy implementation; threats to the success of public policy; counteracting restrictions on access to education; state final certification of applicants for basic education; independent external evaluation.

УГРОЗЫ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ОГРАНИЧЕНИЮ РАВНОГО ДОСТУПА К ОБРАЗОВАНИЮ В УКРАИНЕ

Лукина Татьяна Александровна,

доктор наук по государственному управлению, профессор,
главный научный сотрудник отдела мониторинга и оценки
качества общего среднего образования Института педагогики
НАПН Украины.

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3802-6666>

tata_lukina@ukr.net

Аннотация. В статье рассмотрены подходы к формированию государственной политики обеспечения равного доступа к образованию в Украине, проанализированы сущность и характеристики основных видов доступности образования (физической, финансовой, территориальной, экономической, интеллектуальной) в качестве индикаторов результативности государственной политики обеспечения равного доступа к образованию на различных образовательных уровнях. Понятие обеспечения доступа к образованию раскрывается в контексте защиты и нарушения права человека на образование.

Определены и охарактеризованы основные группы рисков, которые представляют угрозу успешной реализации государственной политики обеспечения равного доступа к образованию, а именно: риски, обусловленные политической нестабильностью, риски демографического, культурного, социально-экономического, психолого-ментального характера, риски, обусловленные

недостаточной компетентностью управленческих кадров на уровне объединенных территориальных общин, риски неравенства качества образовательных услуг по территориальному признаку и величине населенного пункта.

Анализ определенных групп риска позволил автору обосновать целесообразность разработки активной публичной политики противодействия ограничению равному доступу к образованию вместо современной политики обеспечения равного доступа к образованию. Оценено содержание новых правовых документов в сфере регулирования и развития отрасли образования, проанализированы результаты внедрения реформы децентрализации власти. Сделан вывод о постепенных качественных изменениях в формировании механизмов реализации государственной политики противодействия ограничению равного доступа к образованию.

Для реализации этой политики автор предлагает набор механизмов, инструментов и мероприятий (политических, правовых, финансовых, экономических, социальных, психологических и психических), обеспечивающие сопротивление ограничению права и возможностей человека (ребенка) получать образовательные услуги.

Ключевые слова: равный доступ к образованию; доступность образования; государственная политика обеспечения доступа к образованию; риски реализации политики; угрозы успешности государственной политики; противодействие ограничению доступа к образованию; государственная итоговая аттестация выпускников гимназий; внешнее независимое оценивание.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] United Nations. Ukraine. Tsili staloho rozvytku v Ukraini. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/quality-education>.
- [2] Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Tsili staloho rozvytku: Ukraina: Natsionalna dopovid 2017. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
- [3] «Systema osvity v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku: analitychna dopovid tsentru Oleksandra Razumkova», Natsionalna bezpeka i oborona, № 4, s. 1, 2002.
- [4] T. O. Lukina, «Derzhavna polityka zabezpechennia yakosti zahalnoi serednoi osvity», Ekonomika Ukrainy, № 6, s. 64–71, 2004.

- [5] T. O. Lukina, «Dostupnist osvity yak pokaznyk rezultatyvnosti derzhavnoho upravlinnia osvitoiu v Ukraini», *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy*, № 3, s. 114–120, 2013.
- [6] T.O. Lukina, «Zabezpechennia rivnoho dostupu do yakisnoi zahalnoi serednoi osvity», *Monitorynh yakosti osvity: stanovlennia ta rozvytok v Ukraini: Rekomendatsii z osvitnoi polityky*; O. Lokshyna, Red. Kyiv, Ukraina: K.I.S., 2004, s. 9–23.
- [7] T. O. Lukina, «Realizatsiia osvitnoi derzhavnoi polityky Ukrainy: aspekt dostupnosti osvity», *Statystyka Ukrainy*, № 4, s. 30–33, 2003.
- [8] Liliia Hrynevych, «U nas vidsutnii rivnyi dostup do yakisnoi osvity», *Osvita.ua. Tsenzor.NET*. (Trav. 26, 2017). [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://osvita.ua/school/reform/55798/>.
- [9] T. H. Babyna, «Dostupnist yakisnoi osvity: shliakhy i mekhanizmy rehuliuвання проблеми», *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*, t. 1(52), dod. 1 do vyp. 5, Tem. vyp. «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtratsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru», s. 157–163, 2014.
- [10] V. Baranovskyi, «Dostup do vyshchoi osvity v konteksti stratyfikatsiinykh zmin u krainakh Zakhodu», *Vyshcha osvita Ukrainy*, № 4, s. 94–106, 2013.
- [11] M. V. Hrytsenko, «Rivnist v otrymanni yakisnoi vyshchoi osvity i bariery yii dostupnosti», *Vyshcha osvita Ukrainy*, tem. vyp. «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtratsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru», T. 7(32), dod. 2 do № 3, s. 84–92, 2011.
- [12] Iryna Kaleniuk, Oleh Kuklin, ta Viacheslav Yamkovyi, «SOS: osvita u zoni ryzyku», *Dzerkalo tyzhnia*, № 15, kviten, 2016. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://dt.ua/EDUCATION/sos-osvita-v-zoni-riziku_.html.
- [13] N. M. Levchuk, «Nerivnist dostupu do osvity v Ukraini: sotsialni determinanty ta naslidky», *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, № 2, s. 148–158, 2005.
- [14] Mariia Mendzhul, «Okremi problemy zdiisnennia prava na osvitu ditei u konteksti porushennia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy», *Visegrad Journal on Human Right*, № 2/1, s. 138–143, 2017.
- [15] Iryna Kohut, ta Ihor Samokhin, «Sotsialno-ekonomichni faktory u nerivnosti rezultativ navchannia u serednii shkoli», *Analychnyi tsentr SEDOS*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://cedos.org.ua/uk/articles/sotsialno-ekonomichni-faktory-u-nerivnosti-rezultativ-navchannia-u-serednii-shkoli>.

- [16] L. S. Shevchenko, «Dostupnist vyshchoi osvity v konteksti implementatsii Zakonu Ukrainy "Pro vyshchu osvitu"». *Ekonomichna teoriia ta pravo*, № 4, s. 88–97, 2015.
- [17] Barbara Stauber, and Marcelo Parreira do Amaral, «Access to and Accessibility of Education: An Analytic and Conceptual Approach to a Multidimensional Issue», *European Education*, Vol. 47:1, p. 11–25, 2015. doi: 10.1080/10564934.2015.1001254
- [18] Marcelo Parreira do Amaral, Barbara Stauber and Eduardo Barberis, «Access to and Accessibility of Education Throughout the Educational Trajectories of Youth in Europe», *European Education*, Vol. 47:1, p. 1–10, 2015. doi: 10.1080/10564934.2015.1001251
- [19] Serhat Kurt, «Moving toward a universally accessible web: Web accessibility and education», *Assistive Technology*, Vol. 31:4, p. 199–208, 2019. doi: 10.1080/10400435.2017.1414086
- [20] lex Usher, and Amy Cervenak, *Global Higher Education Rankings: Affordability and Accessibility in Comparative Perspective*. Toronto, Canada: The Educational Policy Institute, 2005.
- [21] T. O. Lukina, «Rivnyi dostup do osvity», *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia*; Yu. V. Kovbasiuk, Red. Kyiv, Ukraina: NADU, 2011, T. 4, s. 563–565.
- [22] I. Yu. Khomyshyn, «Pryntsyp dostupnosti vyshchoi osvity: pytannia kompleksnoho rozuminnia». *Pravo i suspilstvo*, № 3(2), s. 33–37, 2016. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_3%282%29_7
- [23] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 05). Zakon № 38–39, st. 380 «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- [24] V. Smal, «Velyke pereselennia: skilky naspravdi v Ukraini vnutrishno peremishchenykh osib», *VoxUkraine*, nezalezhna analitychna platforma (Cherv. 30, 2016). [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://voxukraine.org/2016/06/30/velyke-pereselennya-skilky-naspravdi-v-ukraini-vpo-ua/>.
- [25] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2017, Lystop. 15). Rozporiadzhennia № 909-r. «Pro skhvalennia Stratehii intehratsii vnutrishno peremishchenykh osib ta vprovadzhennia dovhostrokovykh rishen shchodo vnutrishnoho peremishchennia na period do 2020 roku». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80>
- [26] Verkhovna Rada Ukrainy. 2 sesiia (2015, Trav. 14). Zakon № 425-VIII «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo derzhavnoi pidtrymky uchasnykiv boiovykh dii ta yikhnykh ditei, ditei, odyh iz batkiv

yakyykh zahynuv u raioni provedennia antyterorystychnykh operatsii, boiovykh dii chy zbroinykh konfliktiv abo pid chas masovykh aktsii hromadianskoho protestu, ditei, zareiestrovanykh yak vnutrishno peremishcheni osoby, dlia zdobuttia profesiino-tekhnichnoi ta vyshchoi osvity». [Elektronnyi resurs].

Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-19>.

- [27] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2014, Serp. 14). Lyst № 1/9-414 «Pro zabezpechennia bezpereshkodnoho dostupu do navchalnykh zakladiv. [Elektronnyi resurs].

Dostupno: <https://osvita.ua/legislation/other/42597/>

- [28] Verkhovna Rada Ukrainy. 4 sesiia. (2014, Kvit. 15). Zakon № 1207-VII «Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

- [29] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Naseleattia Ukrainy za 2017 rik. Demohrafichniy shchorichnyk. [Elektronnyi resurs]. Kyiv, Ukraina, 2018. Dostupno: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new_1/2018/zb_dy_2017.pdf

- [30] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Chyselnist naiavnoho naseleattia Ukrainy na 1 sichnia 2018 roku. [Elektronnyi resurs]. Kyiv, Ukraina, 2018. Dostupno: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new_1/2018/zb_chnn2018.pdf

- [31] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Zahalnoosvitni ta profesiino-tekhnichni navchalni zaklady Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk. Kyiv, Ukraina, 2018.

- [32] A. Seitosmanov, O. Fasolia, ta V. Markhlievski, Nova shkola u novykh hromadakh: posibnyk z efektyvnoho upravlinnia osvitoiu v obiednanykh terytorialnykh hromadakh. Kyiv, Ukraina, 2017.

- [33] Verkhovna Rada Ukrainy. 7 sesiia. (2001, Lyp. 11). Zakon № 2628-III «Pro doshkilnu osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-14/>

- [34] «Osvita v Ukraini: bazovi indykatory», Informatsiino-statystychnyi biuleten rezultativ diialnosti haluzi osvity u 2017/2018 n. r.; DNU «Instytut osvitnoi analityky». [Elektronnyi resurs]. Kyiv, Ukraina, 2018. Dostupno: http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/OSVITA-V-UKRAYINI_2018-r..pdf

- [35] Ofitsiyniy zvit pro provedennia v 2016 rotsi zovnishnoho nezalezhnogo otsiniuvannia rezultativ navchannia, zdobutykh na osnovi povnoi zahalnoi serednoi osvity; Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity. [Elektronnyi resurs]. Kyiv, Ukraina, 2016, T. 1.

- Dostupno: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/ZVIT_ZNO_2016_Tom_1.pdf
- [36] Ofitsiyni zvit pro provedennia v 2017 rotsi zovnishnoho nezalezhnogo otsiniuvannia rezultativ navchannia, zdobutykh na osnovi povnoi zahalnoi serednoi osvity; Ukrainyski tsestr otsiniuvannia yakosti osvity. [Elektronnyi resurs]. Kyiv, Ukraina, 2017, T. 1.
Dostupno: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/08/ZVIT_ZNO_2017_Tom_1.pdf
- [37] T. O. Lukina, «Iakist pidhotovky upravlinskykh kadriv yak osnova polipshennia yakosti vyshchoi osvity Ukrainy», Vyscha osvita Ukrainy, T. 3, s. 136–142, 2006.
- [38] Verkhovna Rada Ukrainy. 11 sesia. (2012, Veres. 06). Zakon № 5207-VI «Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
- [39] O. V. Butylina, «Prykhovana osvitnia dyskryminatsiia v Ukraini», na nauk.-prak. konf. Deviantna povedinka: sotsiolohichni, psyholohichni, yurydychni aspekty. Kharkiv, Ukraina: KhNUVS, 2013, s. 100–104.
- [40] Verkhovna Rada Ukrainy. 9 sesia. (2018, Veres. 06). Zakon № 2541-VIII «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo dostupu osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy do osvitnikh posluh». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-viii>
- [41] S. Yu. Ponomarov, ta I. Yu. Fedorovych, Zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini. [Elektronnyi resurs]. Kyiv, Ukraina: Mizhnar. orhanizatsiia z mihratsii. Predstavnytstvo v Ukraini, 2014, 74 s.
Dostupno: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf.
- [42] Dominic Richardson, and Chii Fen Hiu, «Developing a global indicator on bullying of school – aged children», UNICEF Office of Research. Innocenti Working Paper. 2018. [Online]. Available: <https://www.unicef-irc.org/publications/979-developing-a-global-indicator-on-bullying-of-school-aged-children.html>.
- [43] Viktoriia Muliavka, «Universalizatsiia vyshchoi osvity: populistychne haslo chy zakonimirni protses», Spilne, 10 travnia 2016 r. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://commons.com.ua/ru/universalizatsiya-vishhoyi-osviti-populistiche-gaslo-chi-zakonomirnij-protses/>.
- [44] «Pozytsiia Ukrainy v reitynhu krain svitu za indeksom hlobalnoi konkurentospromozhnosti 2017–2018», Ekonomichni dyskusiyni klub. [Elektronnyi resurs].

Dostupno: <http://edclub.com.ua/analytika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.

- [45] Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. (2019, Liut. 27). Fond pidtrymky vynakhodiv. Ukraina u mizhnarodnykh reitynhakh. Kyiv, Ukraina, 2019.
- [46] Verkhovna Rada Ukrainy. 4 sesiia. (2014, Lyp. 01). Zakon № 1556-VII «Pro vyshchu osvitu». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- [47] Verkhovna Rada Ukrainy. 9 sesiia. (2019, Sich. 18). Zakon № 2657-VIII «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu)». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.
- [48] Verkhovna Rada Ukrainy. 11 sesiia. (1992, Zhovt. 02). Zakon № 2657-XI «Pro informatsiiu». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.